

везу, али је и креира кроз оригиналну интерпретацију и својеврсну поетику изражавања, која краси ауторов стил. Евентуална замерка Николићу тичала би се донекле флуидне структуре текста, јер такав текст захтева истовремено хоризонтално (хронолошко) и вертикално (идеацијско и семантичко) читање. Но, могуће је да би свако друго решење значило лишавање ове студије одређеног њеног сегмента.

Свакако, овде представљена књига јесте једно узбудљиво и живо сведочанство о времену које због своје непосредности често измиче објективном сагледавању. Такође, она сведочи о стваралачкој моћи речи, које су, иако и у писаној форми, успевале да обликују историју једног народа и једне државе.

Срђан Радовић

Етноантрополошко истраживање савременог националног идентитета. Црна Гора након Југославије – динамика идентитета

Идентитетска проблематика је у најновије доба постала врло заступљена у друштвеним наукама (па тако и у етнологији / културној антропологији), при чему је истраживачки интерес фокусиран на широк дијапазон колективних и приватних идентитета: класних, родних, сексуалних, религијских итд. Ово је узроковано и све интензивнијим политикама идентитета у савременим друштвима, које спроводе најразнороднији друштвени фактори, од националних држава и супранационалних структура до мањинских и алтернативних група и заједница. Тај замах идентитетских политика карактеристичан је и за национални и етнички идентитет, односно – идентитете: просторно-временска компресија и глокализацијски процеси су, супротно многим антиципацијама из академских кругова, реанимирали и реактуелизовали читав низ идентитета ба-

зираних на етничкој аскрипцији, који се испољавају на регионалном, националном, а почесто и транснационалном нивоу. Ово је било карактеристично и за овдашње подручје (регију бивше Југославије), у којем је током распада савезне државе и с отпочињањем 'транзиције' дошло до „преструктурирања националне свести претварањем латентног, номиналног националног идентитета у еруптивну и искључиву категорију“ (Прошић-Дворнић 1995, 307). Тиме су идентитетска питања на овом простору постала ударна, након што је „национални идентитет као неприкосновена, такорећи света вредност дошао с ратом деведесетих, као једна од његових главних тековина“ (Čolović 2014, 10), а што је условило и повећано академско занимање за идентитетску проблематику. Нови / стари (и наново прерађени) 'постјугословенски' колективни идентитети постали

су интересантни и истраживачима ван овдашњег простора (истовремено са појачаним занимањем у страним, махом западним академским заједницама за тзв. постсоцијалистичка друштва генерално), те се увећава корпус стручне продукције на тему изградње националних идентитета у земљама-наследницама Југославије (од новијих доприноса в. нпр. Brunnbauer and Grandits 2013). Такав је случај и са динамиком савременог идентитета у Црној Гори, која је истраживана кроз различите теоријске парадигме и у страним академским заједницама (најновији прилог – Jenne and Bieber 2014), а црногорске идентитетске теме су, дакако, заступљене и у етноантрополошкој дисциплини. Црногорски етнологи / антрополози истраживали су различите аспекте савремених политика идентитета у Црној Гори (нпр. Вркочић 2013, Вујашић 2013, Вујашић 2013а), а поједини доприноси из ове области резултат су и дужих (докторских) етноантрополошких истраживања (Вановић 2012, Вановић 2013). Континуирани интерес за савремену динамику идентитета у Црној Гори и међу Црногорцима у земљи и расејању присутан је и у другим постјугословенским етноантрополошким заједницама (в. Nedeljković 2007, 2010, 2012), а истраживања са овом тематиком спровођена су у најновије доба од стране социјалних / културних антрополога и из ванбалканских земаља (скорашња одбрањена дисертација на тему модерног црногорског идентитета и грађанства: Sedlenieks 2013). Један од најрецентнијих научних доприноса овој теми објављен је на бугарском језику, а произашао је из докторског истражи-

вања Софије Захове (София Захова), сараднице софијског Етнографског института са музејем при Бугарској академији наука.

Књига Софије Захове, *Черна Гора след Југославија: динамика на идентичностите* (София: Парадигма – Институт за етнологија и фолклористика с Етнографски музеј при Българска академия на науките), објављена је прошле године у главном граду Бугарске, а базирана је на вишегодишњем ауторкином истраживању савремених одлика колективних (пре свега националног / националних) идентитета у Црној Гори. Монографија *Црна Гора након Југославије: динамика идентитета* (Захова 2013) објављена је у оквиру научне библиотеке *Academica Balkanica*, а рецензирани су је професори Христо Матанов и Рачко Попов. Ова књига на 347 страница доноси свеобухватни преглед и интерпретацију актуелне идентитетске проблематике у Црној Гори, уз добру дијахрону перспективу овог истраживања (које је примарно фокусирано на савремено стање). Након увода, Захова сегментира текст на четири централна поглавља, по којима се нижу закључна разматрања, списак литературе и скраћеница, те илустрације и снимци са ауторкиног теренског рада у Црној Гори. У првом поглављу (*Историјски развој и идентитет*) даје се историјска перспектива развоја црногорског народа и државе, заједно са освртом на главне етнонационалне групе настањене у Црној Гори, у којем се фактографски задовољавајуће, а теоријско-методолошки добро фундирано, читаоци уводе у општи контекст проучаване теме, а што је посебно важно за потенцијал-

но читањелство изван Црне Горе и постјугословенског подручја. Сегмент *Историографија и идентитет* уводи нас у превасходно историјске и историографске, али и етнографске и друге научне доприносе тематици црногорског / црногорских идентитета који су интерпретирали ову проблематику. Ауторка приказује и разматра студије из ове области настале у Црној Гори, другим (пост)југословенским земљама и страним академским заједницама (те засебно и у Бугарској), чиме покрива релевантну литературу посвећену етничкој историји, етногенези и изградњи колективних идентитета у Црној Гори која је до данас објављена на енглеском, бугарском и нашем језику. Треће поглавље (*Црногорци и Срби: од једне заједнице са два имена до две заједнице са одвојеним идентитетима*) говори о динамици (националног) идентитета међу црногорским становништвом православне традиције кроз прошлост и у садашњости, а на основу вишеструких извора, укључујући и грађу са ауторкиног теренског рада у Црној Гори. Раслојавање – у ранијим раздобљима мање-више хомогеног (у смислу етнонационалне аскрипције) становништва – на идентитетски диференциране Црногорце и Србе, Захова представља и тумачи преко више маркера идентификације: националних / државних симбола, породичних биографија и племенске и националне прошлости, народне ношње, ритуала и празника, језика (односно називања језика), односа према цркви и црквеном питању итд. Поглавље *Етничка култура и идентитет мањинских заједница* усредсређује се превасходно на питања идентификације међу црногор-

ским муслиманима и Ромима. Слично као и код становништва православне традиције јединственог говорног језика (који они најчешће називају српски, црногорски, или нашки), идентитетски углавном диференцираног на Црногорце и Србе, и код грађана муслиманске традиције истог језика – у сличним (постјугословенским) околностима и на приближне начине – долази до дивергенције у етнонационалној аскрипцији (најчешће као Бошњаци, Муслимани, или Црногорци). Ауторка ову идентитетску динамику међу тзв. мањинским заједницама у Црној Гори (али и међу раселимима и прогнанима у Црну Гору) интерпретира на основу аналогних маркера идентитета као код тзв. већинског становништва.

Софија Захова у овој књизи компетентно прилази тематици етнонационалне идентификације у Црној Гори (чија, у широј јавности перципирана, специфичност копни, узме ли се у обзир етнографска евиденција и етноантрополошки увиди из вана – вишеструкост и флотантност етничких и националних идентитета није ексклузивитет Црне Горе у савременом раздобљу у Европи, а и шире), и то на основу релевантног теоријско-методолошког оквира, а надограђујући се на ранија истраживања из ове области. Ова, у бити, етноантрополошка студија садашњости врло је добро ослоњена на историјску (историографску) перспективу, и – за разлику од многих истраживања постсоцијалистичких идентитетских трансформација – не исцрпљује се у детаљном синхронном опису и *hic et nunc* дискусији. Ауторка скрупулозно интерпретира вишеструке изворе, међу којима је централна

теренска етнографија настала у току истраживања у Црној Гори: искази испитаника представљени у монографији, као и ауторкине фотографије са терена, дају посебну животност тексту и чине документаристички прозор у свакидашњицу савременог живота проучаваних заједница. Међу понајвећим предностима ове студије јесте њена инклузивност – за разлику од многих ранијих истраживања црногорских идентитетских тема, ова књига се не ограничава на перпетуирајућу дискусију о претпостављеном црногорско-српском идентитетском дуализму, која у обзир узима искључиво, како се у најрецентније доба често воли звати, „православну већину“ у Црној Гори (а која слабо излази из давно постављених политичких оквира и знатно кореспондира са многим локалним колоквијалним и медијским дискурсима), већ истраживачки третира и друге етнорелигијске скупине, посебно црногорске муслимане, који се понекад заобилазе приликом истраживања црногорских идентитетских тема. У књизи нису у једнаком опсегу анализирани идентитетски дискурси црногорских Албанаца и Хрвата (који такође показују занимљиве одлике, посебно код билингвалног становништва басена Скадарског језера и подгоричке околине, те испреплетаност регионалних, етничких и националних идентитета код становништва, не само католичког, у Боки Которској), но имајући у виду обухват и студиозност овог, већ самог по себи амбициозног истраживања, ова партикуларна питања могу бити обрађена у контексту савремених политика идентитета у Црној Гори и у неком другом истраживању. Захова

прилази динамичи идентитета у њеној свеукупности, при чему се као референтни оквир интерпретације и лоцирања објекта истраживања не (пре) узимају 'старе', Бартовски схваћене границе између перципираних етнонационалних скупина, које се често узимају здраво за готово, већ првенствено друштвено-политички оквир у којем се различите етничке / националне / религијске групе развијају. Тај је оквир, у овом случају, савремено црногорско друштво, које обухвата међусобно повезану мрежу заједница (и етничких), при чему релативна демографска малобројност Црне Горе неминовно узрокује и интензивне утицаје једних на друге. Питање опстојности и карактера границе / граница између појединих етно (националних / културних / политичких / религијских) група увелико се проблематизује, имајући у виду у овој књизи представљено и настајање и нестајање појединих разликовних граница. Као што монографија *Црна Гора након Југославије: динамика идентитета* показује, не бива само садржај (етно)националног идентитета флуидна и променљива категорија, већ су флуидне и границе које се између различитих група или заједница успостављају. Монографија Софије Захове представља користан допринос проучаваној теми и, иако објављена на бугарском, препоручује се читалачком кругу (пре свега стручном и академском) којем је бугарски језик разумљив.

Лит: Banović, Branko. 2012. „Narativna reprodukcija savremenog crnogorskog identiteta u procesu evroatlantskih integracija (1. dio).“ *Etnoantropološki problemi* 2012-7/4:

- 1033–1055; Banović, Branko. 2013. „Narativna reprodukcija savremenog crnogorskog identiteta u procesu evroatlantskih integracija (2. dio).“ *Etnoantropološki problemi* 2013-8/2: 519–537; Brković, Čarna. 2013. „Ambiguous Notions of ‘National Self’ in Montenegro.“ In *The Ambiguous Nation: Case Studies from Southeastern Europe in the 20th Century*, edited by Ulf Brunnbauer and Hannes Grandits, 131–150. Munich: Oldenbourg Verlag; Brunnbauer, Ulf, and Hannes Grandits (ed.). 2013. *The Ambiguous Nation: Case Studies from Southeastern Europe in the 20th Century*. Munich: Oldenbourg Verlag; Vujačić, Lidija. 2013. „Building a Country’s Image Through Popular Culture: How Carnival Festivities and Music Events Have Redefined the Image of Montenegro.“ In *The Ambiguous Nation: Case Studies from Southeastern Europe in the 20th Century*, edited by Ulf Brunnbauer and Hannes Grandits, 371–388. Munich: Oldenbourg Verlag; Vujačić, Lidija. 2013a. „Однос националног, регионалног и глобалног – Црна Гора у 21. вијеку.“ *Гласник Етнографског института САНУ* 61/1: 133–146; Захова, София. 2013. *Черна Гора след Югославия: динамика на идентичноста*. София: Парадигма – Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при Българска академия на науките; Jenne, Erin, and Florian Bieber. 2014. „Situational Nationalism: Nation-building in the Balkans, Subversive Institutions and the Montenegrin Paradox.“ *Ethnopolitics* 13/5: 431–460; Nedeljković, Saša. 2007. *Čast, krv i suze – ogledi iz antropologije etniciteta i nacionalizma*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar; Nedeljković, Saša. 2010. „Maskulinitet kao alternativni parametar etničkog identiteta: Crnogorci u Lovćencu.“ *Etnoantropološki problemi* 2010-5/1: 51–67; Nedeljković, Saša. 2012. „Биографија као парадигма етничке и националне еманципације: животна прича Црногорца из Ловћенца као извор за проучавање етничитета и национализма Црногорца у Војводини.“ *Etnoantropološki problemi* 2012-7/2: 539–560; Прошић-Дворнић, Мирјана. 1995. „Модели ’ретрадиционализације’: пут у будућност враћањем у прошлост.“ *Гласник Етнографског института САНУ* XLIV: 293–309; Sedlenieks, Klavs. 2013. *‘And burn today whom yesterday they fed’: citizens and state in Montenegro (Tallin University – Dissertations on Humanities no. 33)*. Tallin: Tallinna Ülikool; Čolović, Ivan. 2014. *Rastanak s identitetom*. Beograd: Biblioteka XX vek.